

dán későbbi kormányzója, Arakel bey Nubar pasa (*1825 †1899), eredeti nevén Arakel Nubarján, vagy: az újkori Perzsia egyik legkiválóbb külügyminisztere, Melkon Khan ugyancsak örmény volt. Egy gazdag isztambuli örmény bankár, Hagop Zarifi pasa volt a pénzügyi főtanácsadója II. Abd al-Hamid (1876–1906) török szultánnak. Szerbia és Nagy-Jugoszlávia élére is több örmény került. A Karađorđjevič-ház tagjai – Roland von Bagratuni édesanyjának oldalági rokonai – mellett, Nikola Pašič (*1848 †1926) is örmény volt és az eredeti neve Pasjan. Ő volt az 1882-ben alakult Szerb Radikális Párt egyik alapítója és Karađorđjeviček híveként, Obrenoviček ellenzékéhez tartozott. Nikola Pašič előbb a szerb nemzetgyűlés elnöke (1891–1893), aztán moszkvai nagykövet (1893–1894), 1904-ben és 1908-ban külügyminiszter és több ízben szerb miniszterelnök, majd a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság megalakulása után, annak miniszterelnöke (1921–1925) volt.

És egy ismert politikus a közelmúltból: kilíki örmény Elias Szárkisz eredeti nevén Szárkiszjan/Sarkisian, Libanon egyik korábbi köztársasági elnöke (1976–1982).

Nyolc évig Kalifornia kormányzója volt az örmény George Deukmejian (*1928, 1982–1990) és ugyancsak örmény Borisz Jelcin orosz elnök egyik főtanács-

George Deukmejian

adója, Andranik Mihranjan, valamint az orosz alkotmánybíróság elnöke, Vlagyimir Tumanov (Tumanjan), Burma kormányfője volt 1820 körül az örmény Szarkisz Manukjan,

aki nagymértékben hozzájárult a Nagy-Britannia elleni háború befejezéséhez. Thaiföld kalkuttai konzulja és egyben az ottani kereskedelmi kamara első elnöke, Sir Alexander Abgarian ugyancsak örmény volt.

Egy sor bizánci császár is örmény volt, zömében a Gnüni-ház tagja, közülük a legismertebbek: Maurikiosz (582–602), Philippicus Bardanes (711–713), V. Örmény Leó (813–820), VI. Bölcs Leó (886–912), VII. Biborbanszületett Konstantin (913–959), II. Romanosz (959–963), II. Baszileosz Bulgaroktonosz (976–1025) valamint VIII. Konstantin (1025–1028). Ugyanakkor a Dukasz (Δούκας), Palailogosz (Παλαιολόγος), Kantakuzenosz (Καντακουζηνός) és Komnénosz (Κομνηνός) házak – a kilíki Rubenjánok által – a Bagratuni ház oldalági voltak. Végül pedig megemlítendő a Pahlavi iráni uralkodó dinasztia, amely az örmény-parf Pahlavuni-ház oldalága. Az utolsó képviselőjét, a majd negyven évig uralkodó és számos haladó reformot életbeléptető Mohammad Reza Pahlavi sahinsahot (1941–1979) a KGB véreskezű ügynökei által megszervezett puccsal üzték el a trónjáról. Ennek a dinasztiának (a pártus-magyar ágának) volt a tagja az első örmény pátriárka-katolikosz Világosító Szent Gergely.

(www.metapedia – Tallózta: Bálintné Kovács Júlia)

Régi Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek (2012. decemberi számig bezárólag) díjmentesen igényelhetők tetszőleges darbszámban (amíg a készlet tart), a Szerkesztőségnek írott email, vagy elevel útján. Átvehető a Fővárosi Örmény Önkormányzat titkárságán hétfőként 16.30–18.30-ig.

Szerkesztőség

Dr. Esztegár László

Örmény betűk, magyar betűmetszők

A tudós mechitharista atyák szíves figyelmébe ajánlom.

A magyar-örmény érintkezéseknek különösen ebben a folyóiratban, mind jobban növekvő adattárát akarjuk gazdagítani ezzel a kis közleményünkkel. Azt hisszük hiven szolgáljuk ez által azt a nemes ügyet, a melyet e folyóirat szerkesztője maga elé tűzött, midőn tudományos és hazafias célzatokkal vállalatát megindította. De még más célunk is van az itt következő adatok közzétételével. Két olyan kérdéstről lesz ezekben szó, a melyek némely részükben még nincsenek egészen tisztázva s a melyeknek tisztázásához szükséges, hogy az örménység keleti és európai szereplésével tudományosan foglalkozó hazai és külföldi szakemberek is esetleges újabb adatokat nyújtsanak. Az „Armenia” széleskörű elterjedtsége e tekintetben komoly eredményekre nyújt kilátásokat.

Mindkét adat a magyar és az örmény nyomdász-történet körébe vág s mindkettőnek szempontjából igen fontos.

*

Az elsőre kiváló fiatal történettudósunk dr. Dézsi Lajos hívta fel a figyelmet. A magyar könyvnyomtatás történetének egyik legkimagaslóbb alakjáról, a nagy hírű kolozsvári nyomdászról, Tótfalusi Kis Miklósról írott terjedelmes művében¹⁾ egészen természetesen kiváló súlyt helyez arra a körülményre, hogy a XVII. századi híres magyar könyvnyomtató Amsterdamban való tartzkodása idején messze földekről kapott, mint betűmetsző, megrendeléseket. Mindezekről maga Kis Miklós szól

¹⁾ Dézsi Lajos, magyar író és könyvnyomtató a XVII. században. Budapest, 1809.

„Mentség” című nevezetes munkájában. Így egy helyen ezeket írja: „Hol vagyon Georgia ad radices Caucasi? Azoknak soha sem lévén nyomtatások, hanem (mint a’ törökök) tsak manu Scriptorummal élvén, reá vötte magát a’ Királyok, és maga leírván az Alphabetumot és valami contextust úgy küldötte nekem Amsterdámba. Én pedig nem approbálván azt a formát, más módosabb Betűket tsináltam nékik: mellyen igen örültenek.” Dézsi e nyomon indulva beható kutatások alapján arra az eredményre jut, hogy „részben Kisünk érdeme az első georgiai nyomda létrehozása is”²⁾. Az első georgiai nyomdánál azonban jobban érdekel bennünket a Kis Miklós „Mentség”-ének egy másik helye, a hol a következőket mondja: „Hol vagyon Amsterdámhoz képest Arménia? Azoknak sokat szolgáltam.” Egyik levelében pedig így ír: „Az örmény nemzetség engemet keresett meg és hozzám folyamodott betűkészítettségbeni boldogittatásának okáért.” Dézsi a nevezetes nyilatkozathoz a következő megjegyzést csatolja: „Örmény honfitársainknak, a kik folyóiratot tartanak fenn s nagy gondot fordítanak a magyar-örmény vonatkozások kutatására, fölhívjuk figyelmét ez adatra. Érdekes volna tudni: megemlékeznek-e az örmény írók a M. Kis szolgálatairól?”

Az örmény művelődés-történetnek hivatott buzgó művelőitől, a tudós mechitharista atyáktól remélünk tisztázó feleletet erre a magyar és örmény szempontból egyaránt érdekes és jelentős kérdésre.

*

²⁾ Dézsi Lajos, Magyar érintkezés Geórgiával a XVII. században. Uránia, 1. évf. 3. szám.

Másik nyomdászattörténeti adatunk föl nem derített részére szintén a mechithárista atyáktól várható a nem kevésbé fontos felvilágosítás.

Itt is erdélyi könyvnyomtatóról van szó, Kapronczai Ádámról, a ki a mult század végén Marosvásárhelyen meghonosította a könyvnyomtatás nemes művészetét, megelőzőleg azonban szakmájában nem kisebb helyen aratott nagy sikereket, mint a nagy kultúrával bíró császárvárosban, Bécsben.

Ezekről a sikerekről már az első magyar hírlapnak, a pozsonyi Magyar Hirmondónak 1780 november 11-iki számában körülményes méltatás olvasható. Azzal kezdődik, hogy Tótfalusi Kis Miklós halála óta (1702) senki sem találkozott „a ki annak nyomdokaiba lépett volna” egész Kapronczaiig. Főlemlíti, hogy Mária Terézia „király aszszonyunknak köszönhetjük” Kapronczait, „mert ő Felségének adakozó kegyelmes jóvoltából taníttatott és tanult Bécsben.” Aztán így folytatja: „Az alatt az idő alatt (t. i. 1772 -1774-ig) a Deák betű metszésben magát jobban gyakorlotta, nemcsak, hanem a Német, Arab, Zsidó, Görög, Orosz és Örmény s ahoz képest egyéb betűknek metszését is megtanulta. A szemem előtt lévő remek munkája, melyet 1774-ben közrebocsátott, eléggé mutatja, mit lehessen a két hazának utóbb tőle remélnie. Az Arab és Örmény betűi mások felett igen gyönyörűek; az Anglusoktól és Hollandusoktól metszettel ugyan nem különbek azoknál, sőt annyiban alábbvalók is, hogy nem szerkesztethetnek úgy egymás mellé, mint Kapronczai Uramnak Arab betűi, melyek is mint egy folyvást és egyhuzomban irottaknak láttatnak. Már pedig ez különös szépségnek tartatik az Arab, Török és Perzsa nyomtatásban. Az ólta hihető, hogy sokkal többre vitte ebbéli mesterségét. Ugy hallani, hogy vissza fog rövid

nap Erdélybe, hazájába menni. Melynek nemcsak becsületére, hanem nagy nyereségére is lehet; kivált ha neki is, mint hajdan Tótfalusinak a szerencse s alkalmazhatóság úgy talál szolgálni, hogy más nemzeteknek számokra betűket készíthet. S arra nézve nagyon Erdélynek minek örvendenie.”

Az említett „remek minta” Firtinger Károly szerint³) nem más, mint Kapronczainak u. n. próbakönyve, a mely Bécsben 1774-ben jelent meg.

Ime a második magyar könyvnyomtató, a ki örmény betűk metszésével foglalkozik s ez által sikereket ér el. Azonban fenmaradt egy más adat is Kapronczairól, a mely épen megoldatlan része miatt igen érdekes.

Ferenczi Zoltán ugyanis nemrég közzétette Kapronczai Ádámnak Benkő Józsefhez, Erdély nevezetes monografusához intézett két levelét. Az egyik levélhez, mely 1780. jan. 1-én kelt, Benkő a következő sorokat jegyezte: „Ettől a jó barátomtól (t. i. Kapronczaitól) tanultam meg a spanyolviasznak készítését, melyhez ő igen jól értett, és midőn Bécsben a Kürtzbeck typographiáján lakott, spanyolviaszszal tartotta az erdélyi kancelláriát. Ez által feleséges Mária Terézia rendbeszedette az örmény typographiát Triesztben, az honnan nékem sokféle csigákat hozott, a tengerből szedvén; hozott, a mit tengeri lónak is neveznek.”

Firtinger szintén főlemlíti, bizonyára az előbbi adat alapján, hogy „Kapronczait Mária Terézia királynő azon ritka kitüntetésben részesítette, hogy vele rendbeszedette Triesztben az örmények nyomdáját, midőn az Velenczéből oda áttéttetett”⁴).

³ Firtinger Károly, Ötven év a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából. (Budapest, 1900) 90.91.1

⁴ Magyar Könyvszemle, 1899. évf. 278.

Most már azt volna jó tudni, hogy ez a rendbeszedés miből állott, és milyen körülmények között ment végbe. Lehetetlen, hogy a mechitháristák levéltáraiból gondos kutatás mellett erre vonatkozó részletesebb adatok elő ne kerüljenek. A magyar művelődéstörténetnek komoly érdeke, hogy a nemzet fiainak idegenben végzett jóra való munkássága érdeméhez méltó világításba helyeztessék. S aztán miért ne jegyezzük fel szorgalmasan mindazokat az eseteket,

a melyekben magyarok és örmények egymásnak javára működttek?

Teljes bizalommal reméljük, hogy a tudományos kérdések iránt annyira fogékony tudós mechithárista atyák nem fogják megtagadni közreműködésüket a felvetett kérdések mentül alaposabb tisztázásában.

Budapest, 1900. decz. 7.

(Megjelent: ARARÁT 1901. évi I. szám 8-10. old. – Eredeti írásmóddal)

Bálintné Kovács Júlia rovata

Örmény szertartású és örmény gyökerű római katolikus papok Erdélyben (39. rész)

Ennek a résznek a megírását B. Garda Dezső történésznek köszönhetjük, aki többéves szorgos munkával összegyűjtötte az erre a régióra vonatkozó dokumentumokat, és könyveiben közkincsé tette azokat. Ezúttal Gyergyói örmények könyve című munkájából bőségesen idézek, mert 1., nincsen mindenkinek meg B. Garda Dezsőnek ez a műve, 2., mert szép a történet maga, és 3., mert úgy érzem, mának szóló üzenete is van.

Az előző részben Vákár Józsefet a Csíkszépvízen munkálkodó plébánost ismerhettük meg, ezúttal azt fogjuk megtudni, hogyan került Gyergyószentmiklóstra, és hogyan „pásztorolta” az ottani örménykatolikus közösséget.

„1928. február 10.–szeptember 12. között Kassai Lajos kanonokot, nyugalmazott csíkszeredai főgimnáziumi igazgatót kérték fel az örmény katolikus egyház ideiglenes vezetésére. Ő irányította május hónapban a plébános választást, melynek során a gyergyószentmiklósi örmény közösség Vákár József örmény plébánost kérte fel és hívta meg plébánosnak Gyergyószentmiklóstra. A hitközösség ekkor püspöki engedéllyel a hármass jelölés mel-

lőzésével választotta meg lelkipásztornak a szépvízi plébánost.

A Csíkszépvízről Gyergyószentmiklóstra jött plébános beiktatása, valóságos ünnepet jelentett a város lakói számára, melyről a helyi lapban Csibi Andor a következőképpen emlékezett meg: „F. hó 23-án elhangzottak Vákár József örm. szert. Plébános ajkairól paptársai és hívő sokasága előtt az egyedüli hatalmasságnak tett esküvő szavai, s mi mindannyian könnyektől ragyogó szemekkel mondtuk rá az Ament.

A fájdalom könnye, mely az emlékezetnek szólt, összevegyült örömkönyveinkkel, a – bizalom és reménykedés könnyeivel.

„Fogadom, hogy hű papja leszek Istennek, fogadom, hogy hű papja leszek egyházam-